ТДУ 534
DOI:10.24412-2077-4990-2024-380-156-160

АСОСҲОИ ИЛМӢ-МЕТОДИИ ОМОДАГИИ МУАЛЛИМОНИ ОЯНДАИ ЗАБОН ВА АДАБИЁТИ ТОҶИК БА ҲАМГИРОИИ ФАНҲОИ ФИЛОЛОГӢ ДАР МУАССИСАҲОИ ТАЪЛИМӢ

***Ҳакимова Шоира Исломовна**, н.и.ф., дотсенти кафедраи методикаи таълими забон ва адабиёти тоҷики МДТ «ДДХ ба номи акад. Б.Ғафуров» (Тоҷикистон, Хуҷанд)*

НАУЧНО-МЕТОДИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ ПОДГОТОВКИ БУДУЩИХ УЧИТЕЛЕЙ ТАДЖИКСКОГО ЯЗЫКА И ЛИТЕРАТУРЫ К ИНТЕГРАЦИИ ФИЛОЛОГИЧЕСКИХ ДИСЦИПЛИН В ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ УЧРЕЖДЕНИЯХ

***Хакимова Шоира Исломовна,** к.ф.н., доцент кафедры методики преподавания таджикского языка и литературы ГОУ «ХГУ имени акад. Б.Гафурова» (Таджикистон, Худжанд)*

SCIENTIFICO-METHODOLOGICAL FOUNDATIONS FOR TRAINING FUTURE TEACHERS OF THE TAJIK LANGUAGE AND LITERATURE FOR THE INTEGRATION OF PHILOLOGICAL DISCIPLINES IN EDUCATIONAL INSTITUTIONS

***Hakimova Shoira Islomovna,** PhD, Associate Professor, Department of Methodology of Teaching Tajik Language and Literatue, SEI "KhSU named after academician B. Gafurov" (Tajikistan, Khujand),*
***E-mail:** xakimova.shoira@mail.ru*

***Калидвожаҳо:** муносибати ҳамгироӣ, таълими ҳамгироӣ, омодагии муаллимониояндаи забон ва адабиёти тоҷик, таълими фанҳои филологӣ, фаъолияти касбӣ*

Дар мақола перомуни асосҳои илмӣ-методии омодагии муаллимониояндаи забон ва адабиёти тоҷик ба ҳамгироии фанҳои филологӣ дар муассисаҳои таълимӣ сухан меравад. Қайд мешавад, ки филология аз рӯи моҳияти худ маҷмуи фанҳои ҳамгиро буда, маънои онро дорад, ки филолог дорои васеътарин, амиқтарин донишҳои соҳаҳои гуногун буда, завқи зебоишиносии инкишофёфта дорад, дорои маданияти баланди одобу рафтору гуфтор аст, ба муқаддасоти милливу бузургони миллат арҷ мегузорад, бо адабиёт, фарҳанг, таърихи дирӯзу имрӯзи халқу миллат ошноӣ дорад. Инчунин тазаккур гаштааст, ки муаллими забон ва адабиёти тоҷик дар раванди таълими маҷмуии ҳам забон ва ҳам адабиёт бояд ҷустуҷӯи роҳҳои ба амал баровардани ҳамгироии фанҳоро ҳамчун яке аз муҳимтарин принсипҳои таълими фанҳои филологӣ, ки боиси ба вуҷуд овардани ҷаҳонбинии комил мегардад, роҳандозӣ намояд.

***Ключевые слова**: интеграционный подход, интеграционное образование, подготовка будущих учителей таджикского языка и литературы, преподавание филологических предметов, профессиональная деятельность.*

В статье рассматриваются научно-методические основы подготовки будущих учителей таджикского языка и литературы к интеграции филологических дисциплин в образовательных учреждениях. Отмечено, что филология по своей природе представляет собой совокупность интегрированных дисциплин, а это значит, что филолог обладает широчайшими и глубокими знаниями в различных областях, имеет развитый эстетический вкус, обладает высокой культурой манер, поведения и речи и отдает дань уважения национальной святости и великим людям нации, знаком с литературой, культурой, а также прошлой и настоящей историей народа и нации. Также отмечается, что преподаватель таджикского языка и литературы в процессе комплексного обучения как языку, так и литературе должен искать пути реализации интеграции предметов как одного из важнейших принципов преподавания филологических предметов, что приводит к формированию целостного мировоззрения.

***Keywords:** integration approach, integration education, preparation of future teachers of tajik language and literature, teaching of philological subjects, professional activity*

The article examines the scientific and methodological foundations of training future teachers of the Tajik language and literature for the integration of philological disciplines in educational institutions. It is noted that philology by its nature is a set of integrated disciplines, which means that a philologist has the broadest and deepest knowledge in various fields, has a developed aesthetic taste, has a high culture of manners, behavior and speech and pays tribute to national sanctity and great people of the nation, is familiar with literature, culture, as well as the past and present history of the people and the nation. It is also noted that a teacher of the Tajik language and literature in the process of comprehensive teaching of

both language and literature should look for ways to implement the integration of subjects as one of the most important principles of teaching philological subjects, which leads to the formation of a holistic worldview.

Мақсади асосии маълумоти олии педагогӣ пеш аз ҳама қонеъ гардонидани талаботи мактаб бо муаллимони соҳибихтисос ва омӯзгороне мебошад, ки омодаанд дар фаъолияти касбии худ натиҷаҳои тадқиқоти нави илмиеро истифода баранд, ки боэътимоданд ва аз тарафи умум эътироф карда шудаанд, вале ҳанӯз ба амалияи мактаб дохил карда нашудаанд.

Дар шароити зудтағйирёбандаи тараққиёти ҷамъият эҳтиёҷи мактаб барои хатмкунандагони мактабҳои олӣ, ки бо назардошти пешрафтҳои ҷомеа, дигаргуниҳои соҳаи маориф, талаби замон, эҳтиёҷи ҷомеа омода гаштаанд, хеле зиёд аст.

Дар олами васеи иттилоотии имрӯза усулу технологияҳои гуногуни таълим истифода карда мешаванд, ки барои такомули савияи касбии омӯзгор ва барои инкишофи шахсияти донишомӯзон аҳамияти хос доранд. Ин усулҳо, аз ҷумла, истифодаи технологияҳои интерактивӣ, методҳои таълимии нав, ва платформаҳои онлайнӣ ба муаллимон имкон медиҳанд, ки бо усулҳои эҷодкорона ва самаранок ба таълим ва тарбия машғул шаванд.

Муаллим ба воситаи ин методу шаклҳои кор маҳорати эҷодкориашро метавонад сайқал диҳад. Вай метавонад бо истифода аз усулҳои муосир ва интерактивӣ, муҳити таълимро ҷолиб ва шавқовар созад, ки ин дар навбати худ ба рушди фикри мустақил ва қобилияти таҳлил ва ҳалли масъалаҳо дар донишомӯзон мусоидат мекунад.

Дар ҳама давру замон муносибат ба таълим метавонад тағйир ёбад, тарзҳои таълим дигар хел ба роҳ монда шаванд, аммо ҳамеша дар раванди таълиму тадрис донишҷӯй (хонанда) симои асосӣ мебошад. Ин маънои онро дорад, ки ҳар гуна усул ва технология, ки истифода мешавад, бояд дар рушди шахсии шогирд ва беҳтар кардани сифати таълим қарор гирад. Ҳамзамон, муаллим бояд қобилиятҳои худро доимӣ такмил диҳад, то бо талаботи замон ва ниёзҳои хонандагон мувофиқ бошад. Ин раванд на танҳо ба рушди касбии муаллим, балки ба рушди умумии ҷомеа низ мусоидат мекунад, зеро насли нав, ки бо дониш ва маҳорати муосир муҷаҳҳаз аст, метавонад ба пешрафти ҷомеа ва иқтисодиёт саҳми арзанда гузорад.

Дар бораи аҳамияти филология, дониши филологӣ, фанҳои филологӣ, усули таълими фанҳои филологӣ Д.С.Лихачев андешаронӣ намуда, филологияро ҳамчун «шакли олии соҳа, ки муттаҳидкунандаи тамоми илмҳои гуманитарӣ мебошад» [5,с.204] таъриф кардааст.

Ба ин маъно М.Шакурӣ меоранд, ки «Улуми табиӣ ва дақиқ барои худшиносии маънавии шахс аҳамияти калон дошта бошанд ҳам, ҳаёти маънавии ӯ аз улуми инсонӣ ва иҷтимоӣ ҳосил мешавад. Улуми табииву дақиқ инсонро илми саноат, илми кишоварзӣ, илми бозаргонӣ, илми кору бунёдкорӣ меомӯзад, вале наметавонад илми одамият, биёмӯзад. Илми одамиятро улуми инсонӣ фароҳам меоранд. Маънавияту одамият, хислатҳои хуби инсонӣ, ахлоқи нек, одобу услуб, адлу инсоф, раҳму шафқат ва монанди инҳо, яъне маънавият, ҳар чи моҳияти инсонии инсонро ташкил мекунад, аз улуми инсонӣ ба даст меояд, аз дарсҳое, ки поя бар илми инсоният доранд, яъне аз дарси адабиёт, санъат, зебоишиносӣ, забон (забони модарӣ ва ҳар забони дигар), таърих, фалсафа ҳосил мешавад» [7,с.18].

Аз ин нуқтаи назар як андешаи муҳиме пайдо мешавад, ки фаҳмиши оламу одам, дарки ҳастӣ, фаҳмиши ҳаёт ва ҳамдигарфаҳмии байни одамон дар «шеъру забон» амалӣ мешавад. Бидуни шак метавон гуфт, ки бо таълими фанни забони тоҷикӣ барои донишомӯзон дарки дунёи дигар, роҳ ба сӯйи омӯзиши фанҳои дигар кушода мешавад. Яъне агар забони тоҷикӣ, пеш аз ҳама, фанни таълимӣ бошад, аз тарафи дигар он воситаи таълим маҳсуб мешавад, барои фаҳмидану дарки мазмун, моҳият, муҳтаво, истилоҳоти фанни дигар кумак мекунад.

Сарфи назар аз доираи васеи тадқиқот оид ба масъалаҳои тайёр кардани муаллимони забон ва адабиёти тоҷик барои таълими забони тоҷикӣ дар ҳамгироӣ бо фанҳои дигар, методологияи он ҳанӯз ба таври муфассал дида баромадани хусусиятҳои онро талаб мекунад.

Муаллими забон ва адабиёти тоҷик дар раванди таълими маҷмуии ҳам забон ва ҳам адабиёт бояд ҷустуҷӯи роҳҳои ба амал баровардани ҳамгироии фанҳоро ҳамчун яке аз муҳимтарин принсипҳои таълими фанҳои филологӣ, ки боиси ба вуҷуд овардани ҷаҳонбинии комил мегардад, роҳандозӣ намояд. Дар ин раванд, муаллимон бояд ба чанд принсипи муҳим диққат диҳанд:

1. Таълими интегратсионӣ:

- Муаллимон бояд усулҳои таълимиеро интихоб кунанд, ки забон ва адабиётро дар ҳамгироӣ бо фанҳои дигар, ба монанди таърих, фарҳанг ва илмҳои иҷтимоӣ омӯзанд.

- Интихоби маводҳои таълимӣ, ки хосиятҳои фарҳангии тоҷиконро инъикос мекунанд муҳим аст.

2. Парваридани ягонагии арзишҳо:

- Муаллимон бояд дар донишҷӯён парваридани ягонагии арзишҳо ҳангоми омӯхтани фанҳои гуногун ва муштаракро талаб кунанд.
- Ба донишҷӯён кумак кунанд, ки забонро дар контексти васеъи фарҳангӣ ва таърихӣ омӯзанд.

3. Ҳамгироии фанҳои филологӣ:

- Муаллимон бояд роҳҳои ҳамгироии фанҳои филологӣ, ба монанди забон, адабиёт, таърих, ва фарҳангро ҷустуҷӯ кунанд.
- Интихоби маводҳои таълимӣ, ки хосиятҳои филологӣ ва фарҳангии тоҷиконро инъикос мекунанд, муҳим аст.

4. Истифодаи технологияи муосир:

- Муаллимон бояд истифодаи технологияи муосирро дар раванди таълим талаб кунанд, то ки донишҷӯён тавонанд бо усулҳои навини омӯзиш шинос шаванд.
- Воситаҳои баҳогузорӣ, ки барои арзёбии дониш ва малакаҳои донишҷӯён истифода мешаванд, бояд такмил ёбанд.

5. Таҳқиқи мунтазам:

- Муаллимон бояд ба таҳқиқи мунтазам ва арзёбии натиҷаҳои таълим равона шаванд, то ки самаранокии усулҳои таълимии худро баҳогузорӣ кунанд.
- Воситаҳои баҳогузорӣ, ки барои арзёбии дониш ва малакаҳои донишҷӯён истифода мешаванд, бояд такмил ёбанд.

Муаллими забони тоҷикӣ дар раванди таълими маҷмуии ҳам забон ва ҳам адабиёт бояд ҷустуҷӯи роҳҳои ба амал баровардани ҳамгироии фанҳоро ҳамчун яке аз муҳимтарин принсипҳои таълими фанҳои филологӣ, ки боиси ба вуҷуд овардани ҷаҳонбинии комил мегардад, роҳандозӣ намояд.

Дар мактабҳои олӣ ҳамоно тайёр кардани муаллимони забон ва адабиёти тоҷик бо роҳи анъанавӣ ба роҳ монда шудааст, ки сатҳи салоҳияти касбии онҳо бидуни ба назар гирифтани ҳамгироии байни фаннӣ фарогири дониш, маҳорат, малакае мебошад, ки барои амаликунии фаъолияти педагогӣ дар шароити стандартӣ пешбинӣ шудааст. Чунин ҳолати кор ба ихтилофҳои муайяне рӯ ба рӯ мекунанд, ки ихтилофи раванди омодагии касбии омӯзгор ва ташаккули ҳамгироии фанҳо дар системаи маориф аз қабили онҳост. Бинобарон коркарди назария ва методикаи амалисозии муносибати ҳамгироӣ барои таълим ва омода кардани муаллимони забон ва адабиёти тоҷик ба фаъолияти касбӣ муҳим арзёбӣ мегардад. Гузашта аз ин ҳалли масъалаи шартҳои аҳаммияти муносибати ҳамгироӣ ҳамрадифи усулҳои анъанавӣ хеле муҳим мебошад. Таълими ҳамгирои фанҳои забон ва адабиёти тоҷик бидуни шак муҳимтарин нуктаи таълими муваффақонаи фанҳои филологӣ маҳсуб мешавад ва усули таълими ҳамгироӣ усули нав набуда, балки таърихи кӯҳан дорад, зеро оид ба ягонагӣ ва умумияти донишҳои илмӣ навиштаҳои мутафаккирони қадим аз қабили Арасту, Эпикур, Платон ва дигарон далели ин гуфтаҳост [4, с. 85].

Истилоҳи ҳамгиро мафҳумҳои зиёде дошта, аз ҷониби муҳаққиқони соҳа шарҳу эзоҳи гуногун дода шудааст ва дар фарҳангҳои фалсафӣ, лингвистӣ ва методика низ шарҳи истилоҳи мазкур гуногун бошад ҳам, аммо мантиқан ба якдигар наздик мебошад.

Масалан, дар фарҳанги лингвистии истилоҳот мафҳуми «*ҳамгиро*» (интегратсия) ҳамчун наздикшавии забонҳо ба якдигар ташреҳ ёфтааст [3, с. 173].

Таълими ҳамгиро дар фарҳанги тафсирии забони тоҷикӣ чунин шарҳ ёфтааст: «таълим бо фарогирии ду ва бештар фан» [11, с. 486] ва он муносибати таълимие мебошад, ки тақсимоти донишро ба фанҳо рад мекунад. Ҳангоми омӯзонидани забон таълими ҳамгироӣ омӯзиши якчанд забони як минтақаро бо маълумотҳои хусусияти фарҳангиву таърихӣ ва сиёсӣ пешниҳод мекунад [2, с. 80].

Таҳлили тадқиқотҳо ва мушоҳидаҳо дар раванди таълим ба донишҷӯёни ихтисоси забон ва адабиёти тоҷик ба мо имкон дод, ки муайян намоем, ки бояд ба донишҷӯён асосҳои назариявӣ ва имкониятҳои амалии истифода бурдани алоқаҳои байнифанниро дар доираи фанни забон ва адабиёти тоҷик омӯзонем.

Татбиқи усули интегративӣ дар таълим аз ҷиҳати методӣ бо иҷрои шартҳои зерин мувофиқ ва самарабахш мегардад:

1) шинос намудани донишҷӯён бо ҷанбаҳои фалсафӣ, филологӣ, психологию педагогӣ, методологии раванди ҳамгироӣ, бо сатҳҳо ва шаклҳои ҳамгироии забон ва адабиёт дар

таҳсилот, бо шароит барои ҷалби муносиб ба ҳамгироии бисёрзинагӣ, ки интегратсияи сатҳҳои гуногунро инъикос менамояд;

2) ташаккул додани малакаҳои донишҷӯён барои татбиқи интегратсияи забон ва адабиёт дар сатҳҳои гуногун тавассути системаи вазифаҳои махсус, ки ҷузъҳои асосии он моделсозии дарсҳои ҳамгирошудаи забон ва адабиёт ва таҳлили онҳо мебошанд.

3) Самаранокии ҳалли мушкилоти омӯзгорон ва ташаккули дониши системавии филологии мактаббачагон, аз ҷумла аз забон ва адабиёт, бевосита аз он вобаста аст, ки донишҷӯён - омӯзгорони ояндаи забон ва адабиёт ба ҳалли масъалаҳои касбӣ дар доираи татбиқи равиши интегративӣ то чӣ андоза омодаанд.

Солҳои охир вобаста ба усули ҳамгироӣ олимони хориҷӣ ва ватанӣ андешаҳои бориз баён кардаанд, ки аз ҷумла олим, мутафаккир ва академики тоҷик Ф. Шарифзода низ вобаста ба усули ҳамгиро се китоб [8; 9; 10] нашр намуда, ба педагогикаи тоҷик фикру ақидаҳои тоза ворид кардааст.

Академик Ф.Шарифзода як қатор принсипҳои таълими ҳамгироии забони модарӣ(тоҷикӣ)-ро пешниҳод менамояд, ки шумораи зиёди онро ҳангоми таълими ҳамгироии забони тоҷикиро метавон ба инобат гирифт ва мавриди истифода қарор дод:

1) Фарогирии ҳамаи унсурҳо ва томию яклухтии омӯзиши он;
2) Дарки бошууронаи мақоми иҷтимоии забон аз ҷониби соҳибони он;
3) Ҳамгиросозии таълим мувофиқи шавқи донишҷӯён;
4) Муайян кардани самтҳои инкишофи забонӣ;
5) Ба инобат гирифтани имкониятҳои забон дар омӯхтани маданияти муосир ва ниёгон;
6) Ҳамгиросозии шаклҳои таълими синфӣ ва беруназсинфӣ
7) Ташаббуси эҷодию маърифатии донишҷӯён [8, с. 40].

Қайд менамояд, ки «Муаллим маводи таълимиро тавре интихоб карда, ба нақша медаворад, ки донишҷӯён тавассути шаклҳои гуногуни амалиёти таълимӣ, мақоми унсурҳои забон (овоз, ҳарф, калима, ибора, ҷумла ва имло, воситаҳои забонӣ ва ғайра)-ро ҳам назариявӣ ва ҳам амалӣ мушоҳида мекунанд, ба хотир мегиранд, таҳлил мекунанд, дар амал истифода мебаранд» [8, с. 188].

Ба андешаи мо роҳандозии фанни интихобӣ бо унвони «Муносибати ҳамгироӣ дар омӯзиши фанҳои филологӣ» барои аз худ кардани методикаи таълими ҳамгироӣ, ошноӣ бо умдатарин хусусиятҳои он, барои дар амал татбиқ кардани назарияҳои пешниҳодшаванда барои муаллимони ояндаи забон ва адабиёти тоҷик хеле муҳим хоҳад буд. Барои ин кор таҳияи барномаи таълимӣ, силлабус, комплекси таълимӣ-методӣ, омодасозии маҷмуи супоришҳо барои машғулиятҳои амалӣ, машғулиятҳои КМРО ва КМД зарур буда, дар ин росто таҳлили фалсафӣ, филологӣ ва психологию педагогии адабиёт оид ба проблемаҳои таълими ҳамгироӣ, инчунин омӯзиш ва таҳлили ҳуҷҷатҳои меъёрию ҳуқуқии таҳсилоти миёнаи умумӣ ва мактабҳои олӣ бо мақсади таҳлили сохторӣ бо имкониятҳои бартараф намудани камбудиҳо дар татбиқи усули интегративии таълими забон ва адабиёти тоҷик, таҳлил ва ҷамъбасти таҷрибаи педагогии муаллимон дар раванди таълими ҳамгироӣ, мушоҳидаи раванди таълими фанҳои сикли филологӣ дар мактаб ва донишгоҳи олӣ муҳим арзёбӣ мегардад.

Дар охир танҳо ҳаминро бояд қайд кард, ки муносибати ҳамгироӣ дар таълим аз муаллими оянда дониши комил, тайёрии пухтаи соҳавӣ, шиносои комил бо мақсад, мазмун ва аҳаммияти таълими ҳамгироиро тақозо намуда, дарсе, ки бо усули ҳамгироӣ гузаронида мешавад, дарси махсус тайёркарда шуда буда, бо алоқаманд кардани ду ва ё зиёда фанҳо, сатҳи савод, дониши шифоҳию хаттӣ, ҷаҳонбинӣ, маҳорат, малакаи донишомӯзонро баланд мебардорад.

Усули таълими ҳамгироиро дар омӯзиши тамоми фанҳо истифода бурдан мумкин буда, усули мазкур махсусан дар забономӯзӣ самари хубе ба бор меорад, барои ҳамин бояд кӯшиш кунем, ки аз ин усул ба таври васеъ истифода барем.

АДАБИЁТ:

1. Абракова, Л. В. Интеграционные тенденции в мировом высшем образовании : Автореф. дис. канд. пед. наук / Л.В. Абракова. Рязань, 2003.-23 с.
2. Азимов Э. Г., Щукин А.Н., Новый словарь методических терминов и понятий (теория и практика обучения языкам). – М. : Издательство ИКАР, 2009 -448с.
3. Ахманова, О.С. Словарь лингвистических терминов, Изд. «Советская энциклопедия» М., - 1966- 608 с.

4. История педагогики и образование: от зарождения воспитания в первобытном обществе до конца XX в. Учебное пособие для педагогических учебных заведений. / под ред. Академика РАО Л.И.Пискунова – 2-е изд. Испр. и допол. – М. : ТИ Сфера, 2001.
5. Лихачев, Д. С. Об искусстве слова и филологии // О филологии / Д. С. Лихачев. -М. : Высшая школа, 1989.- С. 204-207.
6. Эмомалӣ, Раҳмон, Фарҳанг ҳастии миллат аст/Э.Раҳмон.-Душанбе, Матбуот, 2001. - с.20
7. Шакурӣ, М.Инсонгароии омӯзиш ва забони миллӣ/М.Шакурӣ.- Душанбе, 2002.-143с.
8. Шарифзода, Ф. Педагогикаи ҳамгиро/Ф.Шарифзодаю - Душанбе: Ирфон, 2011. – 512 с.
9. Шарифзода, Ф. Интегрированное обучение: проблемы, поиск и размышления, часть 1 Душанбе, Маориф, 1999 г.
10. Шарифзода, Ф. Интегрированное обучение: проблемы, поиск и размышления, часть 2 Душанбе, Маориф, 2000 г.
11. Фарҳанги тафсирии забони тоҷикӣ. – Душанбе, 2008
12. Ҳакимова, Ш.Истифодаи таълими ҳамгиро дар мактаби олӣ/Ш.Ҳакимова, Д.Каримова // Масъалаҳои мубрами таълим дар замони муосир (маводи конференсияи таълимӣ-методии ҷумҳуриявӣ бахшида ба Соли рушди сайёҳӣ ва ҳунарҳои мардумӣ (27-28-уми ноябри соли 2018), Хуҷанд:Нури маърифат, 2018.- С.314-318.
13. Ҳакимова, Ш.И. Падидаҳои инноватсионии таълим дар системаи маорифи Тоҷикистон /Ш.И.Ҳакимова //Номаи донишгоҳ (силсилаи илмҳои гуманитарӣ ва ҷомеашиносӣ: таърих, филология, педагогика) №2 (43). – Хуҷанд. 2015.- С.245-249.

REFERENCES:

1. Abrakova, L. V. Integration trends in global higher education: Abstract of Cand. Sci. (Pedagogical Sciences) Dissertation / L. V. Abrakova. Ryazan, 2003.-23 p.
2. Azimov E. G., Shukin A. N., New dictionary of methodological terms and concepts (theory and practice of teaching languages). - M.: IKAR Publishing House, 2009 -448 p.
3. Akhmanova O. S. Dictionary of linguistic terms, Publ. "Soviet Encyclopedia" M., - 1966- 608 p.
4. History of pedagogy and education: from the origins of education in primitive society to the end of the twentieth century. Textbook for pedagogical educational institutions. / edited by Academician of the Russian Academy of Education L. I. Piskunov - 2nd ed. Corr. and add. – M.: TI Sfera, 2001.
5. Likhachev, D. S. On the art of words and philology // On philology / D. S. Likhachev. -M.: Higher school, 1989. P. 204-207.
6. Emomali Rahmon, Culture is the essence of the nation. Dushanbe, Press, 2001, - p.20
7. Shakuri M. Humanism of learning and the national language, Dushanbe, 2002, 143p.
8. Sharifzoda F. Integrated pedagogy, - Dushanbe: Irfon, 2011. - 512 p.
9. Sharifzoda F. Integrated learning: problems, search and reflections, part 1 Dushanbe, Maorif, 1999
10. Sharifzoda F. Integrated learning: problems, search and reflections, part 2 Dushanbe, Maorif, 200011. Explanatory Dictionary of the Tajik Language. – Dushanbe, 2008
12. Khakimova Sh., Karimova D. The use of integrated education in higher education // Current issues of education in the modern era (materials of the Republican educational-methodological conference dedicated to the Year of Tourism and Folk Crafts Development (November 27-28, 2018), Khujand: Nuri Marifat, 2018. , pp. 314-318.
13. Khakimova Sh.I. Innovative phenomena of education in the education system of Tajikistan // University Bulletin (humanities and social sciences series: history, philology, pedagogy) No. 2 (43). – Khujand. 2015. pp. 245-249.